

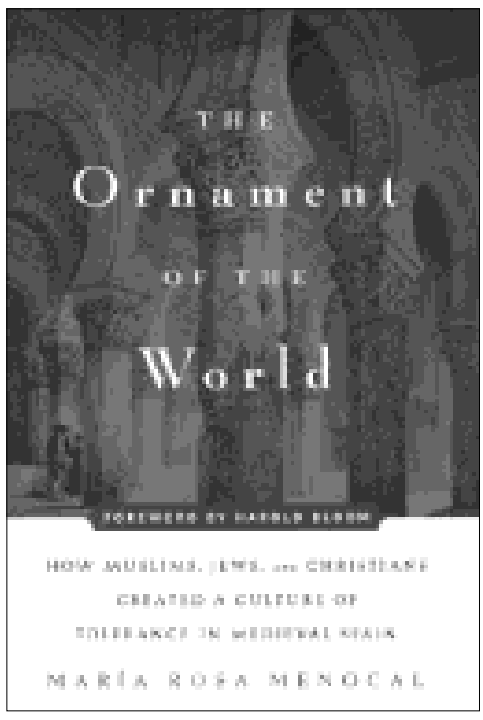
پنجشنبه ۲۳ مرداد ۱۳۸۱، شماره ۳۴۷

شکوفایی فرهنگی در دوره قرون وسطی

مسعود فاضلی

اشاره:
خاتم ماریا رزا منوگال استاد زیان‌شناسی دانشگاه ییل آمریکا در کشور کوبا متولد شد و در فیلاولفیا آمریکا رشد یافت. تحصیلات عالی خود را در دانشگاه پنسیلوانیا در رشته دکتری زبان‌شناسی و زبان‌های لاتین به اتمام رساند و تدریس را از کالج «بریان مایر» و دانشگاه پنسیلوانیا آغاز کرد و مدت ۱۶ سال است که به عنوان استاد زبان‌های اسپانیایی، پرتغالی و مدیر مرکز انسان‌دوستانه «ویتی» در دانشگاه ییل مشغول به فعالیت می‌باشد. پروفیسور منوگال آثار زیادی را در زمینه فرهنگ و ادبیات قرون وسطی منتشر کرده است که از جمله آنها می‌توان به «ادبیات اندلس» اشاره کرد کتاب *The Ornament of the World* اثر وی یکی از سوزنی‌ترین و پربازار شده‌ترین متون معاصر کتاب‌های فرهنگی است که در آن دوره چگونه مسلمانان در کنار ادیان مختلف به همزیستی می‌پرداختند. نوشتار حاضر مروری است بر این کتاب که تقدیم خوانندگان می‌گردد.
گروه ادب‌پژوه

از جندی مسیحیان به اقلیتی از جمعیت مبدل شدند. از سوی دیگر یهودیان که در گذشته قسمت سلفه خشت‌نبار مسیحیان در فرانسه بوده‌وار به سر می‌بردند، اکنون از شرایط مساعدتری برخوردار شدند. نه تنها جامعه یهودی دوام آورد بلکه بخش قابل ملاحظه‌ای از روشنفکران و اطناب‌یهودی بودند. در بسیاری موارد یهودی‌ها آثار عربی را به زبان‌های لاتین و محلی ترجمه می‌کردند. بعضی از دستاوردهای فرهنگی عربی-اسلامی بواسطت یهودیان به اروپا معرفی گردید. در همین فضای نسبتاً باز است که یهودیان اروپا ریزان عربی را مجدداً کشف و ترویج می‌کنند. اما چرا ریزان عربی به زبان غالب ارتقایی باید؟ عربی زبان دربار و مهم‌ترین علم بوده است. گفته می‌شود که کتابخانه کوردوبا چهار صد هزار کتاب داشته است و این در شرایطی است که بزرگ‌ترین کتابخانه‌های اروپای مسیحی، پیش از قرن دوازدهم، بیش از چند صد کتاب نداشته‌اند. به هر حال دوران شکوفایی تمدنی بسیار دوری نمی‌نماید. طایفه‌های متعددی با اسلام شمال آفریقا مانند المرابید از یک سو و نیروهای مسیحی شمال کوردوبا از سوی دیگر شهر را تهدید می‌کردند. مسلمانان متعصبان از جمله از منزلت اندیشمندان و دولتمردان یهودی در اسپانیا ایستادگی نارضایی بودند و علاوه بر این کتاب‌های اسلامی را ممنوع می‌دانستند و در چندین مورد کتاب سوزان به راه انداختند. جالب است که نویسنده این گروه را «بنیادگرایی اسلامی» می‌خواند. چنین عنوانی نادقیق و بیشتر برای مصرف سیاسی است. جالب آنکه نویسنده این گروه را «بنیادگرایی مسیحی» نام می‌دهد. چنانکه گویی باید ریزان گرایش سرگورانه در مسیحیت اقلیتی و در اسلام ناشی از «جوهر فرهنگی اسلام» است. براساس آنچه نویسنده خود در کتاب به کرات متذکر می‌شود باید گفت که «بنیاد» اسلام به هیچ وجه سرگورتر از مسیحیت نیست. بنده‌های گاه «بنیادگرایی» اسلامی، خواننده می‌شود یهودیه، پیچیده‌ای است که به دوران مدون تعلق دارد. به هر حال خلافت کوردوبا در سال ۱۰۳۱ مسیحی سقوط می‌کند. پس از سقوط کوردوبا، جامعه اسلامی به دولت-شهرهای کوچک تقسیم می‌شود. این مرکزیت زدایی سیاسی اتفاقاً از جهت فرهنگی گاه پیامدهای مثبت داشته است. سول و سپس گرانادا با رابطه به مراکز فرهنگی مدیترانه غربی-اسلامی

به زبان عربی آشنایی کامل داشت. در همین زمان آثار ابن سینا به اروپا می‌یابند. گفته شد که ترجمه یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های فرهنگی این مقطع از تاریخ اروپا بود. آنکه که مسیحیان در سال ۱۰۸۵ میلادی تولیدار تصرف می‌کنند با کتابخانه عظیمی روبه‌رو می‌شوند. آنها به تدریج درصد ترجمه این آثار برمی‌آیند. «مدرسه ترجمه» تولیدوی یکی از مهم‌ترین رویدادهای علمی- فرهنگی قرن‌های دوازدهم و سیزدهم در اروپاست. در اروپا سنت ترجمه و سنت تسامح با یکدیگر پیوسته‌ای انگار ناپذیر داشتند. برخورد کلیسا با این فرهنگ سرشار از چنگ‌دانی و تعارض بود. در سال ۱۲۱۰ میلادی کلیسای پاریس تدریس نظرات ارسطو و تفسیر این‌رشد از ارسطو را ممنوع اعلام داشت. این‌رشد ۱۲ فصل پیش از این تاریخ در گذشته بود. آثار ارسطو به فرهنگ‌شنه لاتین راه یافتند. ارسطوی این‌رشد برای کلیسایش از حد خطرناک بود. این همه به‌زودی روشن شد که مخالفت کلیسا به جایی نمی‌رسد و این در دانشگاه پاریس، که به مرکز فعالیت علمی و فلسفی قرن سیزدهم تبدیل شده بود، همه تفسیر این‌رشد را تدریس می‌کردند. کلیسای تالی که متعصبان اسپانید تعلیمات کلیسایی داشتند. تنگه دیگری که شایان توجه است این است که در قرن سیزدهم نفوذ «اسپانیای اسلامی» در اروپا به اوج می‌رسد و این در شرایطی است که دیگر اسپانیای اسلامی تقریباً وجود خارجی نداشت. در پایان قرن سیزدهم تنها گرانادا کماکان در دست شاهان مسلمان بود. فرهنگ عربی- اسلامی اسپانیا بزرگ‌ترین و ارزشمندترین فرهنگ‌های اسپانیا در این زمان می‌بود. این‌رشد و این میوند هر دو در جامعه مذهبی با یکدیگر پیوسته‌ای بودند. هر دو سرانجام در تبعید در گذشتند. آنچه از اسپانیای اسلامی باقی مانده بود، دیگر علاقه‌ای به مباحث فلسفی نشان نمی‌داد. مهم‌ترین بحث‌ها درباره این‌رشد، این میوند و اسپانیا در مناطقی شمالی‌تر و مسیحی اروپا جریان می‌یابند. فرهنگ اسلامی در این دوران از یکسو به تعصب خشک اندیشی مذهبی و از سوی دیگر به صوفیگری و خردمندی عرفانی روی می‌آورد. این دو گرایش هیچ‌یک با یکدیگر ایستادگی نمی‌کردند. اما این‌رشد و این میوند هر دو در شرایطی است که تأثیر این‌رشد بر آنها که در زبان لاتین خوانده‌اند به مراتب بیش از

ادامه داد. در تولیدوی، سه مذهب عمده (مسیحیت، اسلام و آیین یهود) همزیستی داشتند و در قرن دوازدهم این شهر به مرکز ترجمه و زایش فرهنگی مبدل می‌شود. منوگال این تحولات باید به یاد داشت که در قرن دوازدهم برای نخستین بار در بخش‌های شمالی ترابری تحت‌تأثیر مهمی رخ می‌دهد؛ زبان لاتین حاکمیت مطلق خود را از دست می‌دهد و در مقابل زبان‌های محلی عقب‌نشینی می‌کند؛ دانشگاه پاریس شکل می‌گیرد و سرانجام شهرنشینی و صناعت ابعادی جدید می‌یابد. معیشت «بیشرفت» تاریخی هیچگاه خالی از ابهام نیست. همزمان قرن دوازدهم دوران اوج جنگ‌های صلیبی است و در سال‌های آغازین قرن سیزدهم کلیسای مقدس وارد که یهودیان باید لباس متمایز داشته باشند. چنان که قیلا گفته شد، مدیترانه اسلامی-عربی به تدریج به جنوب رانده می‌شود و سپس از آنجا درمی‌آید. مسیحیان نخست کوردوبا، سپس سویل و سرانجام در سال ۱۲۹۲ گرانادا را به اشغال خویش درمی‌آورند. محمد آخرین پادشاه نصری بدون مقاومت کبید کاخ الحمراء را به آلفونسو و ایزابلا تقدیم می‌کند. جالب آنجاست که مسلمانان اندلسی که از قدرت فرزند مسلمانان متعصب شمال آفریقا در هراس بودند، از این تغییر موضع استقبال می‌کنند و از جمله فعالانه در امور تولیدوی مسیحی شرکت می‌جویند، چنان که تولیدوی به مدرسه ترجمه اروپا تبدیل می‌شود و نخست آثار یونانی به عربی ترجمه می‌شوند و سپس بعضی از این آثار از عربی به لاتین ترجمه می‌شوند. از سوی دیگر حکومت المرابید در

منوگال معتقد است که یکی از ویژگی‌های فزونی فرهنگی دوازدهم و سیزدهم پذیرش پلورلیسم و یا کنرت‌گرایی مذهبی است. برخی از مهم‌ترین دانشگاهی اروپا در همین دوران تأسیس شدند. اسپانیا این دانشگاه‌ها همه از رده روحانیون بودند. کلیسا و پاپ گاه این اسپانید و دانشگاه‌ها را تحمل می‌کردند و گاه آنها را تکثیر می‌کردند

تبدیل شدند. از جمله برای از یهودی‌های کوردوبا در گرانادا سکونت گردیدند. اروپایی‌های مسیحی گرانادایی این دوران را «شهر یهودی» می‌خواندند. از سوی دیگر، بعضی از شهرهای اسلامی به اشغال مسیحیان در می‌آیند. مسیحیان با مدعت‌ها سنت تسامح را پاس داشتند. «عنوان مثال پادشاهان مسیحی غالباً با عربی آشنایی کامل داشتند و گاه عمامه بر سر می‌گذاشتند. اشغالگران در واقع رسوم گروه مغلوب را می‌تیم می‌کردند. تولیدوی در دوران حکومت‌ان اسپانیا به مدت‌ها سنت کوردوبا را

به هر تقدیر مسیحیان بیرون ادیان صاحب کتاب را تحمل می‌کردند. «حمل» البته به معنای اصلی نیست. اقلیت‌های مذهبی به چنانی شهروندان درج دوم تلقی می‌شدند. آنان خراج می‌پرداختند. حتی تبلیغ عقیم نداشتند و اجازه نداشتند عبادتگاه‌های جدید تأسیس کنند. این البته برای مسیحیان که در گذشته حاکم بودند، شرایط ناگوار ایجاد می‌کرد و بدین دلیل تعداد زیادی از مسیحیان به اسلام روی آوردند. به نحوی که پس از یونان، اسپانیا بیرون ادیان صاحب کتاب

مدیترانه مستلزم شکل‌گیری دولت ملی است و شکل‌گیری چنین دولتی بدون تجانس ملی ناممکن است. بدینسان تحویل زبان واحد و مذهب واحد بخشی از پروژه مدرنیته است. کتابسوزان بنابراین پدیده‌ای الزاماً قرون وسطایی نیست. حتی نیروی سیاسی قرون وسطایی متعصب مانند المرابید و از قدرت خردمند نبود. لاقلاً وجود آنها را تحمل می‌کرد. نیروهای صلیبی نیز در قرون وسطی نه به اخراج سیستماتیک یهودیان دست می‌زدند و نه متعصبانه به زبان عربی را در همه جا ممنوع

کسانی بود که به زبان خود وی تکلم می‌کردند. آنها توجه داشت که همزمان در جامعه یهودی اروپا نیز گرایش عرفانی و خردمندی شکل می‌گیرد. در گذشته غالب روشنفکران یهودی به سنت خردگرایی یونانی-عربی تمایل نشان داده بودند. اکنون برخی از آنها مذهب یونانی را رانی می‌کردند و از پیش از حد دنیوی می‌دانستند. در روز دوم ژانویه ۱۲۹۲ میلادی گرانادا آخرین مقر اسلامی اسپانیا، بدون مقاومت و

دین پژوهی در جهان معاصر
از پیشرفت‌های جدید
تالیف فیصل‌الدین آشتیانی، ماه ۱۹۹۸، ۲۵۰۰۰ تومان
کتاب عرفان، شرح و بسط کلیات
و معارف قرآن و سنت و حکمت
و ادب وحی و تنزیل است و در این
میان، خصوصاً احکام این عربی،
چونان مؤلف خویش بگانه میدان است و همتا و
ثانی و تالی ندارد.
این نگاشته و اختصار، مسایل عرفانی ارزشمندی
را در آن یاد کرده است. نویسنده با کلیه بر اهمیت
کتاب عرفانی، به خصوص آثار صدرایی قرونوی،
امتیاز و ارزش‌های آن را در معارف و تفکیر، خصوصاً
مقدمه قیصری را به دقت و مستردگی شرح کرده
است. شرح حاوی مستشرقین مسایل تصوف و
عرفان است.

زبان‌گرایی در تمدن مادی و
سرمایه‌داری
فرزانه بولد، فیروز مهاجر،
تهران، نشر دیگر، ۱۳۷۱، ۱۳۸۰
کتاب حاضر به طور اجتنابی و با
هوشمندی و شور و شوق، حاوی
اندیشه‌های کاملاً فزونی یکی از
برجسته‌ترین مورخان فارسی‌زبان کار سراسر
نیساند است.
حیثیت او این کتاب به جوهر شاکهارش،
سرمایه‌داری و تمدن مادی ۱۳۸۰، ۱۴۰۰ دست
می‌یابد و در آراء و نظریات استنادات از الگوهای تاریخ
اقتصاد غرب به فراسوی آن می‌رود.
برود تحول سطوح اقتصاد را از بازارهای
روستایی تا مراکز بورس تا یک بخش اقتصادی
بزرگ و از طریق آنها تا ظهور اقتصاد جهان دنبال
می‌کند.

گزارش و گفت‌وگو
بیست و هفتمین شماره ماهنامه خبری،
علمی و فرهنگی گزارش گفت‌وگو
نشانده شد. این ماهنامه به صاحب
امتیاز مرکز بین‌المللی گفت‌وگو
تمدن‌ها انتشار می‌یابد. مطالب فز و
این شماره در حد کرده است. فرنگ
گفت‌وگو، فرهنگ سکوت رابرت
لدرو، (ترجمه کاملاً برادری) گفت‌وگو فرهنگ‌ها در
چالش خود فرخوری (فرنگک تریزه گفت‌وگو و فرخوری
الدین‌ها محمد مسعودزاده) و قاف ملی، هویت ملی (دکتر
سیدعطاءالله بهرامی) از تریزه گفت‌وگو در اسلام (شیخ
محمد مسعودزاده) و تریزه گفت‌وگو در اسلام (شیخ
سراج یونانی بر فلسفه ایرانی اسلامی (پیرامور سولایی،
ترجمه عبدالرحیم مرشدی)، ۸۰، جغرافیای صلح (رضا
تاج‌فر) روابط فرهنگی روسیه و ایران، گذشته و دورنمای
آینده (بهرام امیراحمدیان) نقش تنظیمات علمانی
نهفتی و روشنفکران ایران (دکتر محمدعلی امینی) آنچه شیخ
پیرامور سولایی در معارف اسلامی (امیراحمدی) و برچسب
خویش انتقاد برای جنگ (محمد کردلو) و...